

відкрито і в більш північних районах Житомирщини — в Черняхівському і Володарськ-Волинському районах (села Слобідка, Паромівка, Нова Борова, Рудня-Шляхова).

Пам'ятки так званої могилянської групи привертають увагу й тому, що дають підставу говорити про різну долю племен білогрудівської культури в північних і південних районах території їх поширення. Так, у південних районах — на Бузі, Тясміні і Росі в результаті сильного впливу і, можливо, навіть проникнення групи племен фракійського гальштату в ранньому залізному віці склалася яскрава, самобутня і різко відмінна від білогрудівської чорноліська культура з її городищами, багатою чорнолощеною керамікою, білою інкрустацією, різноманітними кістяними і металевими прикрасами.

В результаті деякої відірваності цієї території від більш південних місцева культура більше нагадує білогрудівську і значно відрізняється від синхронних з нею пізньочорноліських і жаботинських пам'яток раннього залізного віку південної частини Лісостепової Правобережної України.

С. С. БЕРЕЗАНСКАЯ
В. К. ПЯСЕЦКИЙ

Зольники білогрудовського типу на р. Горині под Славутой

Резюме

В статье публикуются основные результаты раскопок зольника, обнаруженного на р. Горинь близ г. Славута Хмельницкой области.

По топографии, структуре и характеру инвентаря памятник аналогичен зольникам так называемого білогрудовського типу на Уманщині. Благодаря находкам железных удили славутский зольник датируется концом VII—VI вв. до н.э. В культурном плане он относится к могилянской группе памятников раннего железного века, выделяющейся в последнее время в северной части Правобережной Украины.

П. А. ГОРІШНИЙ

Бронзові вудила з с. Теремці

Під час польових робіт на околицях с. Теремці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області знайдено бронзові вудила*. Урочище Веприк, де трапилась ця знахідка, розташоване на лівому березі р. Дністер приблизно за 2 км на південний схід від села. На полі зібрано значну кількість фрагментів кераміки трипільського та скіфського часу. На невеликому підвищенні виявлено кілька великих кам'яних брил з вапняку, розкиданих на значній відстані одна від одної. Ніяких ознак давніх жител або поховальних споруд чи інших археологічних об'єктів не простежено, бо верхній шар ґрунту сильно переораний.

Згадані вудила, суцільноліті з псаліями, являють собою комбіноване з'єднання двопетельчастих вудил з підвісами для повода і псаліями, що мають загнуту широку лопать. Вудила складаються з двох рухомо сполучених між собою за допомогою кілець ланок (мундштуків). Ліве кільце відлите в горизонтальній площині і становить продовження стержня мундштука, праве — поперек стержня. Кільця з'єднано під час лиття. Один бік стержнів мундштуків покрито двома рядами рельєфних чотирикутних рубців по 11 в кожному ряду правої та по

* Вудила знайшов мешканець села І. К. Крижанівський. Після детального вивчення науковими співробітниками Давньоруської Дністровської експедиції вони були передані до Кам'янець-Подільського історико-краєзнавчого музею, де тепер експонуються.

10 — лівої ланки. Інші сторони гладкі, розріз стержня напівовальний (рис. 1). Довжина лівої ланки — 10,3 см, правої — 10,5 см, загальна довжина вудил при розтягуванні — 19,2 см; діаметр внутрішніх кілець — 2,5 см, діаметр отвору — 1,4 см; зовнішні петлі круглі, такого ж діаметра. В них вставлено кільця рухомих підвісів, що з'єднують вудила з ремнем повода.

З зовнішнього боку щитка підвісу є рельєфне зображення напівовала — схематичний знак кінського копитця. Загальна довжина під-

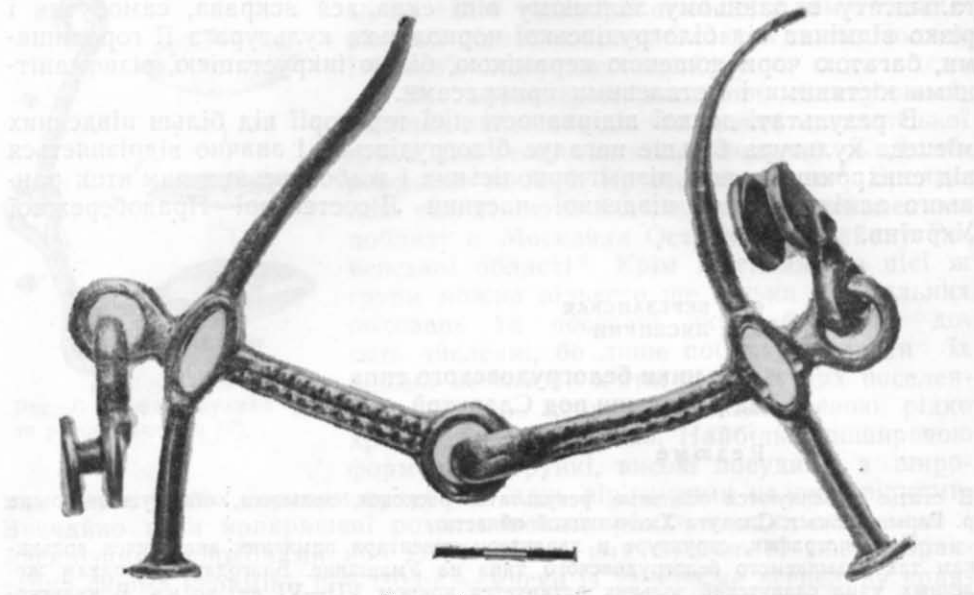

Рис. 1. Бронзові вудила з с. Теремці.

вісу з кільцем — 4 см, діаметр кілець — 2,3 см, діаметр щитків — 2,1—2,35 см (рис. 2).

Друга зовнішня петля являє собою овальну трубчасту муфту 2,7 см довжиною і 1,2 см шириною. Разом з тим вона складає середню частину перпендикулярно відлитого щодо стержня мундштука псалія. Верхній кінець псалія прямий, закінчується шлямпою 1,5 см в діаметрі, а нижній кінець має вигляд загнутої назовні плоскої лопаті з округленим кільцем. Загальна довжина псалія — 12 см, ширина лопаті — 1,8 см.

Лівий псалій добре збережений, правий деформований (кінчик відламаний).

Бокові петлі для з'єднання в ремнях наголовача відсутні. На стержні нижче отвору є сліди потертості і невеликих урізувань, очевидно, від прив'язуваного тут ремня. У верхній частині псалія ці потертості простежуються значно гірше.

Бронзові вудила з Теремців належать до невеликої, але досить компактної групи вудил доскіфського часу, відомих тепер у кількості п'яти екземплярів. В їх числі знахідка з кургану № 2 поблизу с. Єнджа в Болгарії (поховання № 1)¹, комплекс якого досить чітко датується часом не пізніше першої половини VII ст. до н. е., а також вудила з кургану № 376 поблизу с. Костянтинівка² (поховання належить до початку VII ст. до н. е.). Останні відрізняються від описаних тут відсутністю підвісів.

¹ Попов Р. Могильник гробове при с. Єндже.— Известия на Българския Археологически Институт. София, 1932, № 6, с. 101.

² ИАК. СПб., 1902, вып. 4, с. 32, 33; Ильинская В. А. Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин. К., 1975, с. 30, 65.

Аналогічні вудила з підвісами, що зберігались до Великої Вітчизняної війни в Кіровоградському краєзнавчому музеї, були опубліковані Г. Т. Ковпаненко³. А. А. Іессен згадує про такі ж вудила, знайдені поблизу Майкопа (вони зберігаються у Краснодарському музеї)⁴. Слід відзначити, що за своєю конструкцією вудила з Теремців принципово відрізняються від тих, які поширені у кочових народів Євразійських степів початку I тисячоліття до н. е. Ця відмінність полягає в нерухомому з'єднанні псаліїв і вудил, тоді як пануючою в передскіфський і скіфський час була вуздечка з розніжними вудилами і псаліями, що з'єднувались за допомогою ремінних частин⁵. Нерозніжне з'єднання вудил і псалій, у тому числі суцільнолитих, було широко відоме у народів Кавказу, Передньої Азії, Греції, Фракії, Середньої та Західної Європи⁶.

Однак повної аналогії вудилам з Теремців нами не простежено. На відміну від них передньоазіатські та закавказькі, як видно з опису А. А. Іессена, мають, крім центрального отвору для повода, по два бокових отвори або петлі для кріплення до нащічного ременя⁷.

На вудилах з Теремців і аналогічних їм нащічні ремені прив'язувались до стержня псаліїв, що не можна вважати найкращим способом кріплення. За межами Північного Причорномор'я вироби подібного типу поки що невідомі. Є всі підстави вважати, що це локальний тип вудил, що склався в Північному Причорномор'ї і який можна віднести до пізньокімерійського, доскіфського культурного комплексу.

Рис. 2. Деталь бронзових вудил з с. Теремці.

п. А. ГОРИШНИЙ

Бронзовые удила из с. Теремцы

Резюме

Бронзовые удила из окрестностей с. Теремцы, цельнолитые с псаліями, представляют собой комбинированное соединение двухпетельчатых удил с подвесами для повода и псаліями с загнутой широкой лопастью. Они принадлежат к небольшой, но весьма компактной группе удил доскифского времени, известных сейчас в количестве пяти экземпляров.

Нераздельное, неподвижное соединение удил и псалій, в том числе и цельнолитых, было распространено у народов Кавказа, Передней Азии, Греции, Фракии, Средней и Западной Европы. За пределами Северного Причерноморья удила подобного типа пока неизвестны. Есть основание предполагать, что это локальный тип, сложившийся в Северном Причерноморье и относящийся к позднекимерийскому, доскифскому культурному комплексу.

³ Ковпаненко Г. Т. Закавказские удила, найденные на Полтавщине.— КСИА АН УССР. К., 1954, вып. 3, с. 77.

⁴ Иессен А. А. К вопросу о памятниках VII—VIII вв. до н. е. на юге Европейской части СССР.— СА, 1953, № 28, с. 92.

⁵ Ильинская В. А. Скифская узда IV в. до н. э.— В кн.: Скифские древности.

⁶ Potratz A. Die Pferdtrassen des Alt Orient. Roma, 1966, S. 197.

⁷ Иессен А. А. Вказ. праця, с. 92.